УДК 81.246.6

Ч.З. Абдуллина

МӘГАРИФ СИСТЕМАСЫНДА ТАТАР ТЕЛЕ: ҮТКӘНЕ ҺӘМ ХӘЗЕРГЕСЕ

В статье анализируется современное состояние функционирования татарского языка как языка обучения в образовательном пространстве, являющееся результатом и следствием факторов, условий его становления и развития в истории. Исходя из этого, оно рассматривается как исторически развивающееся явление. На сегодняшний день положение о создании полингвальных школ в Республике Татарстан может решить проблемы, которые возникли в системе образования.

Ключевые слова: национальное образование, язык образования, обучение на татарском языке, двуязычие, полилингвальное образование, языковая политика, история национального образования в Татарстане.

The article analyzes the current state of the functioning of the Tatar language as a language of learning in the educational space, which is the result and consequence of the factors and conditions of its formation and development in history. On this basis, it is considered as a historically developing phenomenon. To date, the provision on the establishment of multilingual schools in the Republic of Tatarstan can solve the problems that have arisen in the education system.

Keywords: national education, language of education, education in the Tatar language, bilingualism,polylingual education,language policy,history of national education in Tatarstan.

Күпмилләтле дәүләттә тел мәсьәләсен хәл итүдә төп ике фактор зур әһәмияткә ия. Аның беренчесе – илдә алып барыла торган тел сәясәте, икенчесе – бу телдә сөйләшә (аны үзенең туган теле итеп саный) торган халыкның үзаңы. Мәгариф системасында нинди телгә өстенлек бирү мәсьәләсен хәл иткәндә дә шушы ук факторларның йогынтысы зур. Татарстан Республикасы күпмилләтле Россия Федерациясенең бер субъекты һәм үзе дә милли яктан бик төрле булганлыктан, мәгариф системасында бер телгә генә өстенлек бирелә алмый.

Татарстанда барлыгы 173 милләт яши. Узган гасырның 90 нчы елларында килеп туган билгеле сәбәпләр дә Татарстанда тугандаш республикалардан, башка өлкәләрдән, илләрдән килгән төрле милләт вәкилләренең саны артуга китерде. Шунлыктан белем бирү өлкәсендә тел мәсьәләсе һәрвакыт аерым игътибар һәм дәүләт тарафыннан контрольдә тотуны таләп итә. Шуны да искәртеп үтәргә кирәк, бу соңгы елларда гына барлыкка килгән проблема түгел.

Мәгариф системасында татар теленең белем бирү сферасында кулланылышы бай тарихка ия. Мәсьәләнең асылын аңлау өчен, беркадәр үткәнгә күз салу да дөрес булыр. Россиядә белем бирү дәүләт тарафыннан көйләнә башлаган чордан ук, мәгариф системасындагы мәктәпләрнең белем бирү теленә мөнәсәбәтле бүленеше турында сүз

алып барганда, ике төрле мәктәп аерып күрсәтелә: рус телендә белем бирүче һәм башка халыкларның үз туган телләрендә белем бирүче мәктәпләр (инородческая). Әлеге бүленеш хәзер дә саклана, әмма без аны рус мәктәпләре һәм милли мәктәпләр дип бераз башкачарак атыйбыз. Шуның белән ул сорау тудыра да, чөнки рус мәктәпләре дә милли мәктәп санала. Моны дәлилләү өчен *милли* төшенчәсенең асылын ачыклап китик. Аңа билгеләмәләр бик күп, алар арасында тирән эчтәлеклеләре, катлаулы һәм гадиләре дә очрый. Без аларны файдаланып, мөмкин кадәр гади аңлатма биреп китүне кирәк санадык. Милли мәктәп – аерым бер халыкның мәнфәгатьләрен күздә тотып, аның телен һәм мәдәниятен өйрәнүне беренче планга куйган белем бирү учреждениесе ул. Алар шәхескә милли яктан үзбилгеләнү, милли тәңгәллеген тану, милли принципларга нигезләнеп, үзенә белем алу юнәлешен билгеләү өчен шартлар тудырырга тиеш. Рус мәктәпләре эшчәнлегенең дә әлеге таләпләргә туры килгәнлеген истә тотып, аларны да һич икеләнүсез милли мәктәп дип атыйбыз. Аерма шунда гына, рус мәктәпләре Россиядә иң күпсанлы милләт (титул милләт) мәнфәгатьләрен кайгыртса, милли мәктәп атамасын йөрткәннәр сан ягыннан азрак булган милләтләргә хезмәт күрсәтә. Рус мәктәпләрендә белем бирү – рус телендә, милли мәктәпләрдә билгеле бер халыкның туган телендә алып барыла.

Татар милли мәктәпләренең тарихы бик тирәнгә, беренче язу барлыкка килгән ерак гасырларга тоташа. Ләкин аның татар ханлыклары Россия дәүләтенә кушылганнан соңгы дәвере аерым игътибар сорый. Революциягә кадәр барлык татар мәктәпләренең 3% ы гына дәүләт карамаганда булган [Нигматов, 2001, с. 43]. Шунлыктан дәүләт милли мәктәпләрне сан ягыннан киметү максатын алгы планга куймаган, әмма аларның белем бирү эчтәлеге игътибардан бөтенләй үк читтә дә калмаган. Ул бигрәк тә революцион күтәрелеш елларында аерым күзәтү астына алынган.

Аңлашыла ки, Россия дәүләте составындагы күпсанлы милләтләр үз телләрен генә кулланып яши һәм эш йөртә алмаганнар. Дәүләт теле һәм милләтара аралашу теле булып саналган рус телен белү, иртәме-соңмы, һәркем өчен мәҗбүрияткә әверелгән.

Октябрь революциясенә кадәр рус телендә белем бирүче мәктәпләргә татар халкының, аның зыялыларының карашы каршылыклы булган. Алар тел белән бергә чит халыкның рухы да үтеп керәчәгән, моның иҗтимагый һ. б. өлкәләрдә күп кенә үзгәрешләр китереп чыгарачагын ачык аңлаганнар. Бу чор зыялыларының карашларын ачыграк аңлау өчен, күренекле галим, педагог Һ. Максуди фикерләренә игътибар итик. Татарлар өчен рус телендә белем бирүче мәктәпләр (ышкуллар) ачу турындагы бәхәсләргә ачыклык кертеп, 1914 елда «Йолдыз» газетасының 25 февраль санында (№ 1132) ул түбәндәгеләрне яза: «Әүвәлдә халык ышкулның мәктәп вә мәдрәсәләргә керүеннән курка иде, чат русча гына укыла торган ышкулларга балаларын бирүдән хафаланалар иде. Бу хәвеф вә каршылыклар

нәтиҗәсез калмадылар: хөкүмәт, мөселманнарның хәвефләрен бетерер өчен, 1907 елның 15 ноябрендә ышкуллар хакында яңа бер низам чыгарды. Бу яңа тип ышкуллар мәктәп вә мәдрәсәләргә кермиләр, үз алларына аерым ачылалар. Янә бу ышкулларда русча гына укытылмаячак. Һәркөнне ике сәгать кадәр мөселманча дин вә тел дәресләре укытылачак. Димәк, хәзер ышкуллар безнең мәхәллә мәктәпләренә кермәячәкләр, киресенчә, безнең дин вә тел дәресләребез ышкулларга керәчәк» [Максуди, 2018, б. 171].

Әлеге фикердән шулар аңлашыла: татар халкы, бигрәк тә аның зыялылары, татар-рус икетеллелегенә дә, балаларын рус телендә белем бирә торган мәктәптә укытуга да каршы килмәгәннәр. Әмма алар милли тәрбия бирүне һәм телне саклауны төп максатлары итеп санаганнар. Шуны искә алып, хөкүмәт тә рус мәктәпләрендә (ышкулларда) татар балаларына тел һәм дин дәресләрен укыту өчен махсус мөмкинлекләр (бала атнага 12 сәгать туган телен һәм милли яшәү кануннарын үзләштерә алган) тудырган. Димәк, татар телендә белем һәм тәрбия бирүче мәктәпләр һәм рус телендә белем биреп, укучыга милли тәрбия һәм туган телен өйрәнү мөмкинлеге тудырган ышкуллар барлыкка килгән.

Әгәр тарихка күз салсак, милли мәктәпләрнең белем бирү системасы да бер тел белән генә чикләнмәгән. Әйтик, татарлар белем алган җәдит мәдрәсәләрдә татар теле белән беррәттән гарәп, фарсы, төрек телләре дә укытылган. Шәкертләр белемнәрен алга таба Төркиядә, Гарәбстанда дәвам итә алырлык дәрәҗәдә бу телләрне дә үзләштергәннәр. Патша Россиясендә дә, рус теле генә түгел, француз, немец, инглиз телләре дә популяр булган, латин һәм грек телләрен дә өйрәнгәннәр. Географик янәшәлек һәм тормыш шартлары таләп иткәнлектән, төрки халыклар белән элемтәләр урнаштыру максатында, билгеле бер чорда руслар өчен татар телен өйрәнү дә максатчан юнәлеш алган. Бу уңайдан бер генә мисал китереп үтик, 1759 елда Казанда ирләр гимназиясе ачыла. Беркадәр вакыт үтүгә гимназия директоры **М.И. Веревкин** юллаган хатта түбәндәге юлларны укыйбыз: «Здешний город – главный для татарского национального диалекта. Не повелено ли будет завести при гимназии класс татарского языка?» [Рафикова, 1998]. 1769 елның 12 маенда Екатерина II аңа рөхсәт бирә. Гимназиядә татар сыйныфы да ачыла һәм Россия дворяннарына татар теле дә укытыла. Бу вазифаны **Сәгыйть Хәлфин** башкара һәм әлеге эш дәвамлы булып, анда Хәлфиннәрнең өч буыны хезмәт күрсәтә. Димәк, белем бирүдә иҗтимагый-сәяси шартлар тиешенчә исәпкә алына икән, белем бирү теле буларак нинди телне сайлау һәм тагын өстәмә нинди телләрне өйрәнү мәсьәләсе һәрвакыт нәтиҗәле хәл ителә.

Беренче рус революциясе тәэсирендә училищеларда укытуның яңа тәртипләре билгеләнә. Укуның беренче ике елында һәркем туган телендә белем ала. Алдагы елларда ул рус телендә белем алырга тиеш була, әмма туган телен уку предметы буларак өйрәнүне дәвам итә. Югары сыйныфларда һәм югары уку йортында туган телләр өйрәнел-

ми, моның өчен укытучылар да әзерләнми, туган телне өйрәтү буенча дәреслек, программалар әзерләү юнәлешендә эшли торган бер генә дәүләт оешмасы да булмый. Әмма татарлар моның дәүләт тарафыннан җайга салынуын көтеп тормый. Аерым шәхесләр үз мөмкинлекләре белән бу мәсьәләне хәл итәргә алыналар. Уку китабы рәвешендә төзелгән җыентыклар, аларны ничек һәм ни өчен укырга кирәклеген аңлаткан беренче язмалар шул эшнең башлангычы булып тора.

Мәгариф системасы алып барган эшчәнлек илнең мәдәни-рухи яктан үсешен тәэмин итеп кенә калмый, ул сәяси, икътисади үсешнең дә асылын тәшкил итеп, илнең киләчәген билгели.

Милли сәясәтнең бер өлеше булган тел сәясәте тулысынча дәүләттәге гомуми сәясәт белән бәйле. Тел сәясәте фән, мәгариф, массакүләм мәгълүмат чаралары, дәүләт эшләре һәм аларны алып баруга мөнәсәбәтле эш кәгазьләре (делопроизводство) һәм башка күп кенә өлкәләрне үз эченә ала. Күпмилләтле дәүләттә тел сәясәте иҗтимагый, этник, тел факторларына һәм милләтара мөнәсәбәтләрне көйләүгә дә йогынты ясауны күздә тота. Нәтиҗәдә, белем бирүдә нинди телгә өстенлек бирү мәсьәләсе, илдәге сәясәткә турыдан-туры бәйле булып, билгеле бер максатларны күздә тотып хәл ителә. Россиянең бер субъекты буларак яшәүче Татарстанда соңгы йөз елда барган үзгәрешләр дә шуны ачык күрсәтә.

Нинди телдә белем бирү проблемасы бервакытта да игътибардан читтә калмаган. Халык мәгарифенең I бөтенроссия съезды (1913) рус телендә генә түгел, туган телдә дә укытуның һәм шулай ук рус һәм ана телләрендә тигез дәрәҗәдә белем бирүнең мөһимлеген һәм кирәклеген раслаган резолюция кабул итә. 1914/15 уку елында Казан губернасының яртысын татарлар тәшкил итсә дә, татар телендә дөньяви белем бирүче, дәүләт тарафыннан финансланган мәктәпләр 56 дан артмаган. Бу барлык мәктәпләр санынының 3% ын тәшкил иткән, анда ике меңгә якын укучы белем алган [Нигматов, 2001, с. 43].

Октябрь революциясеннән соң, наданлыкны бетерү (ликбез) мәктәпләре ачылып, укырга-язарга өйрәтү массачыл төс алган чорда, үз әлифбалары булмаган, мәгариф системасы җайга салынмаган халыклар аны турыдан-туры руслардан кабул итәргә тиеш була. Нәтиҗәдә рус теле үзеннән-үзе алар өчен белем алу теленә әйләнә. Күп гасырлар дәвамында үзенең мәгариф системасын камилләштереп, белем бирүдә үз милли юнәлешен тудырган татарларда бу башкачарак юнәлеш ала. Татарстан Автономияле Совет Социалистик республикасы игълан ителгән 1920 елда, республика җирлегендә 2,8 миллион кеше исәпләнә, аның 2,6 миллионы авылларда яши. Халыкның 55% ы татарлар, 42% ын руслар тәшкил итә [Сабирова, Шәрәпова, 2001, б. 263].

1921 елда ТАССРда татар теле дәүләт теле дип игълан ителә. Аны өйрәнергә теләүчеләр өчен төрле мөмкинлекләр тудырыла. Татар телен гамәлгә кую буенча үзәкләштерелгән комиссия эшли. Республикада яшәүче башка халыкларга татар телен үзләштерүдә аның гарәп графикасына (соңрак латин графикасына) нигезләнүе авырлык

тудыра. Әлеге чорда рус-татар икетеллелеге барлыкка килмәүдә әлеге факторның да өлеше зур. 1922 елның 21 декабрендә, Татарстан халык мәгарифе комиссариаты күрсәтмәсе нигезендә, барлык икенче баскыч мәктәпләрдә (шәһәр мәктәпләрен дә кертеп), һөнәри училищеларда, партия мәктәпләрендә, рабфак һәм югары уку йортларында татар телен укыту мәҗбүри куела. Югары уку йортлары студентлары аннан зачет тапшырырга тиеш була. Моның өчен шартлар тудыру максатыннан, программага кертелгән һәр фәннән татар телендә дәреслекләр бастырыла, югары уку йортлары милли мәктәпләр өчен укытучылар хәзерләүгә зур игътибар бирә. Мәктәпләрдә Туган якны өйрәнү, Татарстан географиясе, Татарстан тарихы кебек предметлар укытыла. 1930 елга татар һәм рус телләренең юридик һәм практик яктан дәүләт һәм иҗтимагый оешмаларда тигез хокуклы кулланылышта булуына ирешү бурычы куела. Бу рус-татар һәм татар-рус икетеллелегенең камил чагылышы буларак күзаллана.

Әмма 1924 елдан соң инде татар балаларына рус телен өйрәтүгә күбрәк игътибар бирелә башлый. Халыкның күпчелек өлеше (90% тан артыгы) авылда яши һәм туган телендә аралаша. Әмма төрле өлкәләрдә югары белем алу һәм төп аралашу теле сыйфатында рус теле кирәк була башлый. Димәк, бу телне өйрәнү беренчел максатка әверелә. Бу чорда аның киләчәктәге нәтиҗәләрен фаразлаудан, татар кешесе туган телен югалтырга мөмкин, дигән фикердән ерак торганнар. 1938 елда инде КПСС ҮК һәм СССРның Халык комиссарлары советы тарафыннан «Милли республика һәм өлкәләрдәге мәктәпләрдә рус телен укытуның мәҗбүрилеге турында» карар кабул ителә. Уку планнары һәм программалары бердәм таләпләргә туры китерелгәч, татар телендә белем бирүче мәктәпләр дә акрынлап рус телендә белем бирүгә күчә, туган тел уку предметы буларак кына укытыла башлый. 1930/31 уку елында татар балаларының 96,9% ы милли мәктәпләрдә белем алса, 1947/48 уку елында 95% ы туган телендә белем ала, 1958 елда бу күрсәткеч 70% ны гына тәшкил итә. Татарстанның татарлар иң күп яшәгән, укучыларның 98,5% ы татар балалары булган районарында да мәктәптә рус телендә белем бирелә [Шамсутдинов, Шайдуллин, 2012, с. 101–102]. 1958 елда СССР Югары Советы «Мәктәпнең тормыш белән бәйләнешен ныгыту турында» канунын кабул итә. Аның нигезендә ата-ана баласының нинди телдә белем алуын үзе сайлый. Нәтиҗәдә милли мәктәптә рус телен дә, татар телен дә өйрәнергә кирәк булганлыктан, бала өчен мәктәп программасының авырлыгын сәбәп итеп, ата-аналар балаларын милли мәктәпкә бирүдән читләшә башлыйлар. Рус телендә белем бирүче мәктәпләргә бу телне бөтенләй белмәгән, гап-гади сорауга да русча җавап бирә алмаган татар балалары килә. Мәктәптә алар бөтен фәннәрне дә рус телендә өйрәнә башлый. Балаларның һәм күп вакытта укытучыларның да тиешле әзерлеге җитмәү белем бирү процессын шактый катлауландыра. 1966/67 уку елында рус мәктәпләрендә укырга теләге булган балалар өчен II–X сыйныфларда татар теле иректе

рәвештә атнага ике сәгать, ә татар мәктәпләрендә V–VIII сыйныфларда туган тел атнасына нибары 11 сәгать укытыла. 1973/74 уку елында яңа укыту программалары нигезендә генә туган тел атнасына 39 сәгать (I – X сыйныфларда) укытыла башлый [Чехоева, 1974, с. 34 – 36].

1980 еллар ахырына Россиядә милли мәктәпләр саны бик нык кими. Бу елларда татар телендә белем бирә торган мәктәпләрне дә милли мәктәп дип карау бик үк дөрес булмас иде, чөнки аларда интернациональ тәрбия бирелә. Казан шәһәрендәге 1 нче мәктәп һәм 10 нчы интернат-мәктәп кенә чын мәгънәсендә татар телендә белем һәм тәрбия бирә. Шәһәрләрдә мәктәпкәчә тәрбия бирү оешмалары рус телендә хезмәт күрсәтә, мәктәпләрдә белем рус телендә бирелә, татар балаларына татар теле факультатив буларак кына укытыла. Әмма республика авылларында татар телендә белем бирүче мәктәпләр эшли әле.

1989 елгы халык санын алу нәтиҗәләре буенча, татарларның 36,8% ы шәһәрдә яши. Димәк, аларның балалары туган телдә белем һәм тәрбия алу мөмкинлеген югалткан дип исәпләргә мөмкин. Әмма сан ягыннан күрсәткечләр тагын да ныграк уйландыра. Республика күләмендә карасак, татар балаларының 28% ы гына туган телендә белем алган [Исхакова, Зиннурова, Мусина, 2002, с. 83]. Татар телендә белем бирү, туган телне өйрәнү мәсьәләсе бары узган гасырның 90 нчы елларыннан гына кабат уңай якка үзгәреш кичерә. 1992 елда «Татарстан Республикасы халыклары телләре турында»гы канунның кабул ителүе, татар теленең дәүләт теле статусы алуы аңа төп этәргеч бирә. Әлеге вакыйга белем бирү системасына да зур йогынты ясый. 2000 елларның башына инде республикадагы мәктәпләрнең яртысы диярлек (2455 мәктәпнең 1219 ы) татар телендә белем бирә. Әлеге мәктәпләрнең 60% ка якыны – инновацион юнәлештәге белем бирү оешмалары. 455 рус мәктәбендә татар телендә белем бирә торган 3 меңгә якын класс ачыла. Республикада яшәгән халыкларга туган телләрендә белем бирүне җайга салу 100% рус балаларына, 51% татар балаларына, 55% чуваш балаларына, 67% удмурт балаларына, 51% мари балаларына, 8% мордва балаларына туган телдә белем алу мөмкинлеге тудыра [Харисов, 2005, с. 105]. Россия халыкларының дәүләт телен өйрәнүләре юнәлешендә 2001 – 2005 елларда «Татарстанда рус теле» дип аталган максатчан программа тормышка ашырыла. Татарстан мәктәпләрендә, туган телдән тыш, рус һәм татар телләре дәүләт теле буларак укытыла. Барлык укучыларның 99,3% ы татар телен өйрәнә. Димәк, мәктәптә белем бирү икетеллелек өчен киң мөмкинлекләр тудыра. Мәктәпкәчә тәрбия бирү оешмаларының да бу юнәлештә зур тырышлык куюын искә алганда, бу мөмкинлекнең тагын да артуын, күрәбез. «Россия Федерациясендә белем бирү турында»гы (2012 ел, 29 декабрь) федераль канун нигезендә Россия гражданнары мәгариф системасының барлык этапларында да туган телдә белем алу хокукына ия (14 маддә). Әмма югары белем системасында аның сакланмавы мәктәпләрдә туган телдә генә белем алу теләгенә каршылык тудыра.

Белем бирү системасында туган телнең саклануы, дәүләт телләренең (безнең очракта татар һәм рус телләре) бертигез дәрәҗәгә ирешүләре өчен, әлеге телләрнең иҗтимагый тормышта тигез хокуклы булып, бердәй функциональ мөмкинлекләргә ия булулары кирәк. Шуның белән бергә тел өлкәсендә демократик принципларны саклау сорала, белем бирү системасында милли телләрнең дәрәҗәсен күтәрү өчен, комплекслы чаралар күрелергә тиеш. Татар телендә югары белем бирүче уку йортлары булмаганда, татар телендә урта белем бирү дә ясалма хәлдә генә саклана ала [Сагдеева, 2003, с. 89–90].

Милли үсеш концепциясендә туган тел һәрвакыт беренчел фактор буларак күрсәтелә. Милли мәгариф халыкның туган теленә нигезләнеп кенә үсә ала. Милләт һәм телне саклауга мөнәсәбәтле мәсьәләләр күтәрелгән һәр очракта туган телдә югары белем бирүнең зарурилыгына аерым игътибар юнәлтелү дә шуның белән аңлатыла. СССР составындагы союздаш республикалар бу мөмкинлекне һәрвакыт файдаланып килделәр. Ә мөстәкыйль дәүләт статусын алу аларга бу өлкәдә тагын да киңрәк юл ачты.

Узган гасырның 90 нчы елларында Татарстан Республикасында да бу юнәлештә эш алып барыла. Татар дәүләт милли университеты ачу идеясен күпләр хуплап каршы ала. Аерым югары уку йортларында татарча укытыла торган төркемнәр оештырыла. Беренчеләрдән булып Кама политехник институты башлаган юнәлеш КДАТУ, КАИ, КХТИ, Казан авыл хуҗалыгы институтларында дәвам итте [Сагдеева, 2003, с. 91]. Әмма бу идея тулысынча тормышка ашырылмый калды. Белем бирү өлкәсендә Бердәм дәүләт имтиханнары кертелеп, аларны бары рус телендә генә тапшыру мәҗбүрияте туу татар телен урта белем алу системасыннан шактый кысрыклады. Татар мәктәпләрендә дә төп фәннәр рус телендә укытыла башлады. Бу татар телендә югары белем бирүгә юлны ябып чикләде.

2017 елдан мәктәпләрнең күбесендә татар теле туган тел буларак кына калдырылып, дәүләт теле буларак укытылудан туктады. Туган телгә бирелгән сәгатьләр саны аз булу телне өйрәтү мөмкинлеген киметсә, рус телен туган тел дип санаганнар шул ук вакытны рус телен өйрәнүгә сарыф итеп, рус теленнән Бердәм дәүләт имтиханына ныклап әзерләнү мөмкинлегенә ия булганлыктан, татар милләтеннән булган ата-ана һәм бала туган телен сайлау алдына куела. Ул сайлау татар теле файдасына булмаска да мөмкин.

Заман таләбеннән чыгып, Татарстанда полилингваль мәктәпләр челтәре булдыру максаты куелды. Әлеге мәктәпләрдә белем бирү теле өч телдән дә ким булмаячак һәм аның берсе татар теле булачак. Бу мәктәпләр белән генә чикләнмичә, мәктәпкәчә белем бирү оешмаларын да үз эченә алып, татар телен, Россия халыкларының дәүләт телен һәм ике чит тел үзләштергән зыялы шәхес үстерүне максат итә.

Фән-техника үсеше, чит илләр белән икътисади, сәяси, мәдәни бәйләнешләрнең көннән-көн үсүе полилингваль белем бирү мәсьәләсенең әһәмиятен тагын да арттыра. Заман таләпләрен икетеллелек кенә

канәгатьләндерә алмый. Полилингваль мәктәпләрдә телләр, уку предметы сыйфатында гына түгел, белем бирү теле буларак та кулланыла. Әйтик, татар теленең белем бирү дәрәҗәсендә кулланылуы укучыларга аны камил үзләштерергә ярдәм итә. Ә бу үз чиратында киләчәктә төрки дөнья белән мөнәсәбәтләр урнаштыруга юл ача.

Күзәтүләрдән чыгып шундый нәтиҗә ясарга була: татар теле халкыбыз өчен һәрвакытта да аның белем алуга булган ихтыяҗын канәгатьләндереп килгән, белем бирү теле буларак үз вазифасын үтәгән, күрше халыклар тарафыннан өйрәнелгән, аралашу, икътисади-мәдәни бәйләнешләрне үстерүгә хезмәт иткән. Җәмгыятьтә барган үзгәрешләр аның бу вазифасына төрлечә йогынты ясап торган. Әмма мәгариф системасында ул үзенең тотрыклы урынын барыбер саклап кала алган. Гуманитар, табигать, төгәл фәннәрдән терминнар эшләнү, урта һәм һөнәри белем бирү өчен татар телендә дәреслекләр басылу, аерым юнәлешләрдә югары белем бирүгә тулы мөмкинлекләр булу шуны раслый.

Хәзерге көндә бары татар телен генә белем бирү теле буларак куллану дөрес тә булмас иде. Татар телен белем бирү теле буларак файдалану һәм туган тел буларак укытуның чикләрен дөрес билгеләү һәм тормышка ашыру тел һәм милләт язмышына уңай йогынты ясаячак.

Әдәбият

Әхмәтһади Максуди мәкаләләре // Казан утлары. 2018. № 9. Б. 170–175.

Исхакова З.А., Зиннурова Р.И., Мусина Р.Н. Современная этноязыковая ситуация в Республике Татарстан. Казань: Печатный двор, 2002. 92 с.

Нигматов З.Н. Общие вопросы развития национального образования и воспитания личности в РТ. // Актуальные проблемы современного образования / под.ред. академика М.И. Махмутова. Казань: Центр инновационных технологий, 2001. 390 с.

Рафикова Г. Первой Казанской мужской гимназии – 240 лет // Эхо веков [Электронный ресурс]. 1998. № 1/2. Режим доступа: http://www.archive.gov.tatarstan.ru/magazine/go/anonymous/main/? path=mg:/

Сабирова Д.К., Шәрәпова Я.Ш. Ватаныбыз тарихы: югары уку йорты өчен дәреслек. Казан: Мәгариф, 2001. 383 б.

Сагдеева Ф.К. Проблемы культуры татарской речи в условиях активного двуязычия. Казань: Фикер, 2003. 160 с.

Харисов Ф.Ф. Региональная система образования: состояние и стратегия эволюции. М.: ГосНИИ семьи и воспитания, 2005. 544 с.

Чехоева С.А. Некоторые итоги работы национальных (нерусских) школ РСФСР по новым программам и учебникам родного языка и литературы // Вопросы подготовки учителей родного языка и литературы. Казань, 1974. 232 с.

Шамсутдинов Д.З., Шайдуллин Р.В. Особенности развития татарской национальной школы в ТАССР в 50–60-е годы XX века // Ученые записки Казанского университета. Гуманитарные науки. Том 154, кн. 3. Казань, 2012. 234 с.

Абдуллина Чулпан Зөфәр кызы,
ТР ФА Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият
һәм сәнгать институты аспиранты